

Labuda, Jozef

Hrady Štiavnických vrchov - ich funkcia a vzájomné interakcie

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 269-278

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140468>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

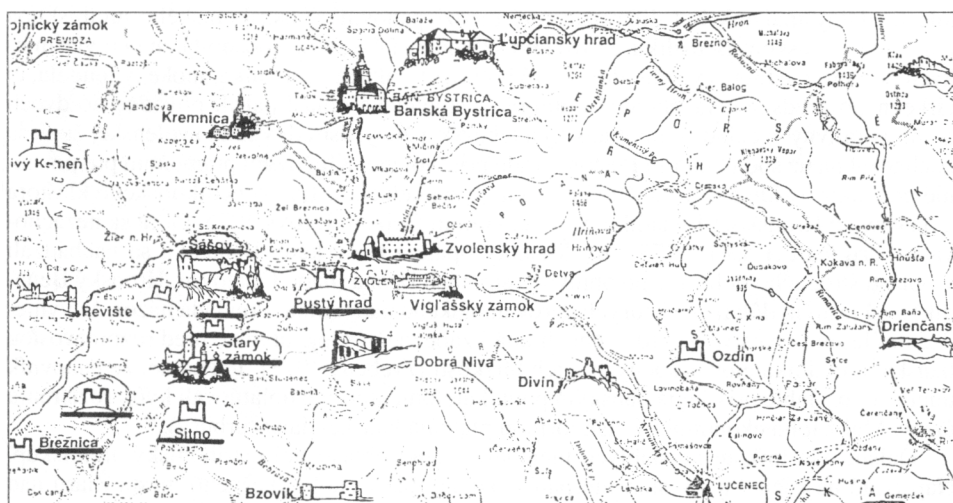
Hrady Štiavnických vrchov – ich funkcia a vzájomné interakcie

JOZEF LABUDA

Z názvu štúdie by mohlo vyplývať, že stredoveké hrady na území dnešného pohoria Štiavnických vrchov predstavujú nejakú osobitú skupinu špecifických opevnených sídiel, ktorá mala svoj samostatný vývoj. Nebolo tomu tak, hoci vzhľadom na ložiská drahých a farebných kovov v centrálnej časti pohoria časť týchto hradov špecifický vývoj a poslanie mala. Veď v bezprostrednej blízkosti sa napr. dnes nachádzajú hrady, ktoré rozdeľuje rieka Hron (tým pádom sa nachádza jeden hrad mimo územia Štiavnických vrchov) a ktoré počas svojej existencie plnili aj analogické funkcie (napr. hrad Revište a Sklené Teplice).

Štiavnické vrchy sú súčasťou vnútrokarpatského vulkanického oblúka. Tento sa rozpadáva na niekoľko častí, z ktorých kremnicko-štiavnická oblasť vytvára pomerne výrazný samostatný celok. Vznikol na začiatku štvrtohôr a vďaka intenzívnej vulkanickej činnosti tu pozorujeme jasne členený terénny reliéf, ktorý ho predurčoval pre neskoršie využitie človekom. Vďaka silnej vulkanickej činnosti došlo k premene jednotlivých typov hornín a vzniku ložísk úžitkových nerastov, medzi ktorými dominovali striebro, zlato, olovo, meď (Šteffek 1964, 16). Bohatstvo a pestrosť drahých a farebných kovov podnietili osídlenie tejto oblasti od praveku až po dnešok. Geologický vývoj regiónu, blízkosť rieky Hron, ktorá ho obtekala zo severu a západu, napojenie na staré komunikácie (Hanuliak 1998) vytvárali predpoklady pre rozvoj tejto oblasti aj v čase výstavby a existencie stredovekých hradov.

Počiatky a dôvody budovania hradov v Štiavnických vrchoch a okolí sa týkajú tých istých podnetov a súvislostí aké existovali na začiatku vývoja uhorského štátu. Išlo o známe zabezpečenie záujmov panovníka pri postupnom organizačnom a správnom zabezpečení krajiny, ale aj jemi spriaznených feudálov. Aby bolo jasné o aké hrady sa jedná na tomto teritóriu, tak sú to nasledovné lokality – Banská Štiavnica-Staré mesto, Banská Štiavnica-

Obr. 1. Hrady Štiavnických vrchov s vyznačením jednotlivých hradov.

Obr. 2. Banská Štiavnica na rytine Della Maartina z r. 1764 (SBM B. Štiavnica). 1 – Staré mesto (Glanzenberg), 2 – Starý zámok.

Starý zámok, Ilija-Sitno, Podhorie-hrad Žakýľ, Rudno nad Hronom-poloha Hrádok, Sklené Teplice-Pustý hrad, Šášovské Podhradie-hrad Šášov, Tekovská Breznica-hrad Breznica, Zvolen-Pustý hrad. Ani jeden z týchto hradov nenadviazal na starší hradobný systém z čias Veľkej Moravy, pretože ani na najznámejšom z nich – Pustom hrade pri Zvolene – sa nenašli staršie nálezy ako z obdobia 12. stor., čo sa týka stredovekého vývoja (Hanuliak 2001).

Historicko-archívne poznatky

Vo všetkých prípadoch ide o hrady, ktoré vznikali v období existencie uhorského štátu, kde feudálny majetok bol diferencovaný medzi panovníka, ostrihomského arcibiskupa a opáta v Hronskom Beňadiku. Práve táto skutočnosť častokrát spôsobila zmenu vlastníckych pomerov jednotlivých hradov, ktoré boli raz v rukách panovníka, inokedy feudála, či cirkevného predstaviteľa. Stredné Pohronie a štiavnická oblasť patrili pôvodne do dvoch administratívnych celkov – hontianskej a tekovskej župy, ústredný hrad zvolenskej župy sa nachádzal na už spomenutom Pustom hrade pri Zvolene. Kľúčovým prameňom pre poznanie počiatkov osídlenia stredného Pohronia je zakladacia listina benediktínskeho kláštora a opátstva v Hronskom Beňadiku, vydaná kráľom Gejzom I. roku 1075, ktorá sa nezachovala v origináli (Ratkoš 1978, 18). Majetky opáta z Hronského Beňadika sa nachádzali v oblasti stredného Pohronia po obidvoch stranách Hrona (napr. Opatovce, Hronský Beňadik) a sú jasným dôkazom štedrých darov uhorského panovníka. Prevláda názor, že vymedzením hraníc opátstva v r. 1075 chceli opáti zabezpečiť svoje hranice pred rozpínavosťou banských podnikateľov usadených v ich blízkosti (Zrebený 1978). Je známe, že panovník udeľoval rozsiahle privilégia banským podnikateľom, ktorí ich uplatňovali kvôli rozšíreniu ťažby. Mal z toho ekonomický zisk formou platenia banskej dane (urbury).

Ďalším vlastníkom rozsiahlych majetkov v tejto oblasti bol ostrihomský arcibiskup. Napríklad na začiatku 13. stor. mu patrila širšia oblasť okolo dnešného mesta Žiaru nad Hronom (Sv. Kríž), kde prebiehala hranica medzi s opátstvom v Hronskom Beňadiku, čo viedlo aj ku sporom o možnosť výstavby hradu Šášov (Ratkoš 1978, 28–29). Severná časť

Tekova sa okolo r. 1230 dostala do správy zvolenského komitátneho župana, na čo sa ten dostal ihneď do sporu o mýta s hrnskobeňadickým opátstvom (Mályusz 1922).

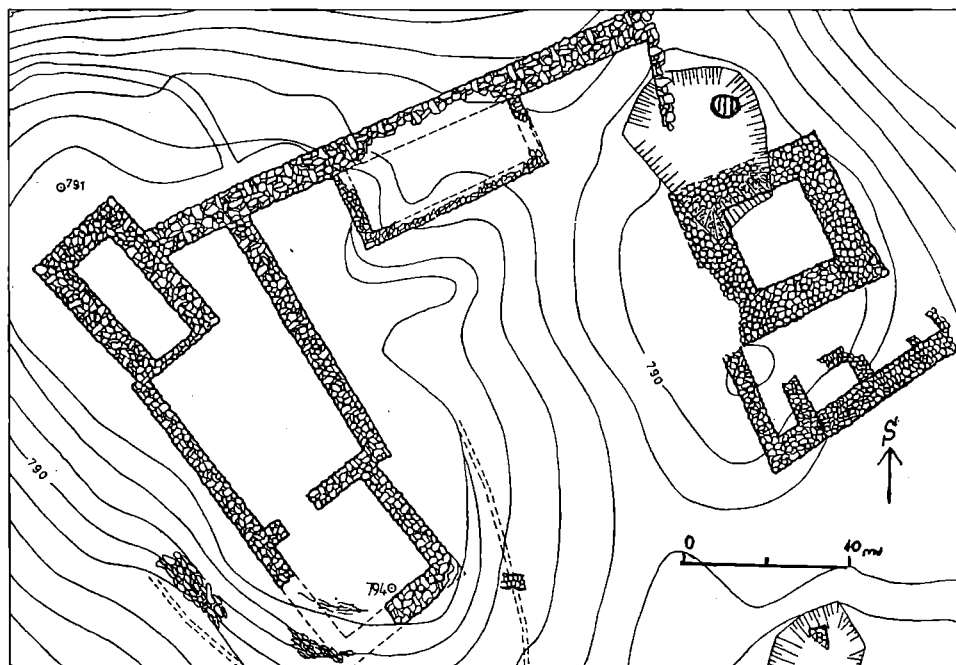
Štiavnický región patril do správy hontianskej župy a v cirkevnej oblasti pod jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa. Až do ustanovenia tzv. zemepanskej banskej slobody bol vlastníkom pôdy s drahými kovmi panovník, ktorý do udelenia privilégií bankským podnikateľom niekedy okolo r. 1238 prenajímal pôdu skupine ľudí – tzv. kondicionárom. Títo sa združovali do osád, pričom medzi nimi a panovníkom museli existovať dohody alebo zmluvy hospodársko-právneho charakteru (Marsina 1990, 17). Po udelení výsad najmä nemeckým podnikateľom v mestách patrila určitá čiastka z vydolovanej rudy panovníkovi, výsady však umožnili mestám a podnikateľom organizovanie celej ťažby vo vlastnej réžii podľa svojich schopností. Preto došlo k nárastu produkcie kovov a obidve strany – panovník i podnikatelia v baníctve – mali záujem celý tento bankský región chrániť.

Označenie tohoto regiónu názvom terra banensium v r. 1156 poukazuje na etablovanú aglomeráciu bankských a hutníckych zariadení, ktoré sa rozprestierali od Pukanca po Banskú Štiavnicu, Banskú Belú, Vyhne, Sklené Teplice. Vzhľadom na prevažujúci výskyt striebornej rudy v tejto oblasti sa niekedy označovala aj názvom Argentifodina. (Obidva údaje súvisia s listinami, ktoré sú interpolované v 14. stor. – informácia M. Čelko, ŠOKA Banská Štiavnica.) Takto označovaný celok musel mať od určitej etapy vývoja zabezpečenú ochranu, čo bolo v záujme panovníka i bankských miest či osád. Akú úlohu tu mohli zohrať hradné areáli, existovali aspoň v určitom období medzi nimi vzájomné interakcie?

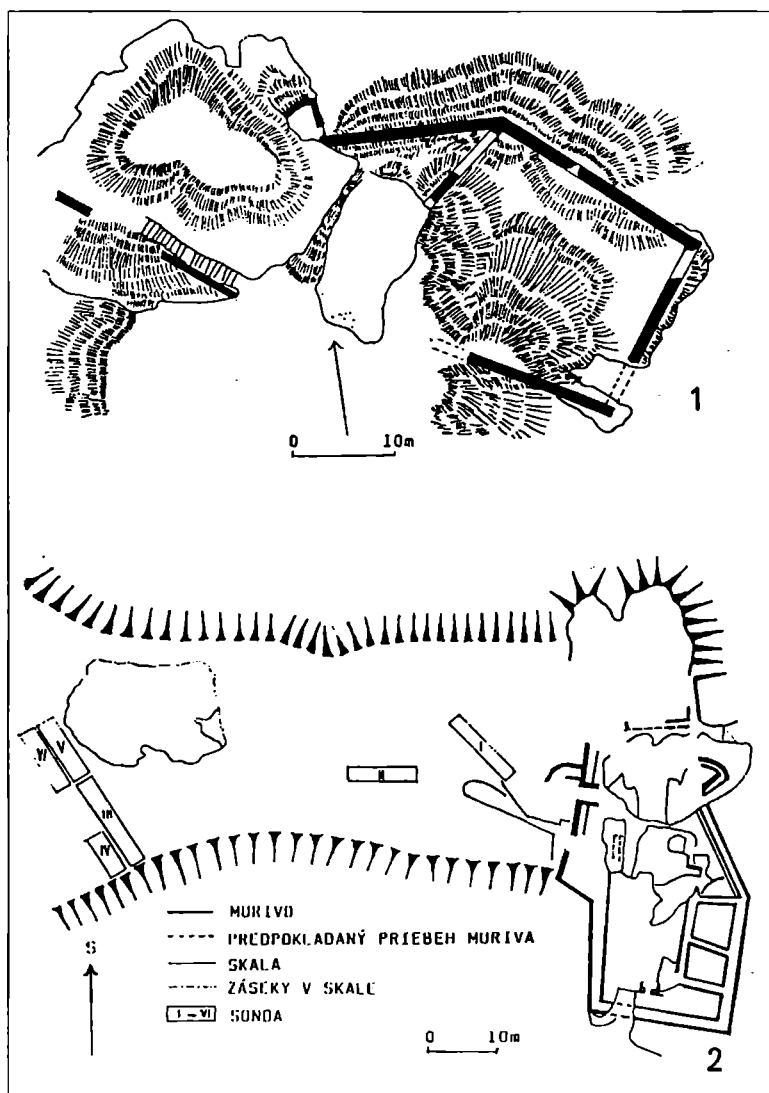
Hrady Štiavnických vrchov – stručný opis

Banská Štiavnica-Staré mesto (Glanzenberg)

Zaniknutý hrad (12.–15. stor.) nad mestom Banská Štiavnica (794 m). Kráľovský hrad, správne sídlo kráľovského miestodržiteľa, refugium pre okolité obyvateľstvo, fortifikačné stavby, terasy s domami baníkov, technické objekty – skúšobňa rúd, pece, kováčska vyhňa.

Obr. 3. Banská Štiavnica - Staré mesto. Poloha 1 archeologicky skúmaná v r. 1981 - 1999.

Obr. 4. Ilija – Sitno. Pôdorys hradu z 90. rokov 19. stor. (1) a 70. rokov 20. stor. (2).

Pôvodne sa tu nachádzala v 12. stor. banícka osada, od 13. stor. budovaný hrad, ktorý mal svoj vývoj spojený s mestom. Na jeho okolí bane, ale aj priamo v jeho areáli (pingy z 13.–15. stor.). Archeologicky skúmaný zač. 20. stor., v 30. rokoch 20. stor., 1956 (B. Polla), 1981 – dodnes (J. Labuda, Labuda 2000, 7–24).

Banská Štiavnica – Starý zámok

Pôvodne farský kostol P. Márie (12./13. stor.–15. stor.), v 15. stor. obohatený múrmi a vežami, baštami. V r. 1549–1559 prestavali na protitureckú pevnosť. Situovaný nad historickým mestom (630 m), dnes v intraviláne mesta. Po zničení hradu na Starom meste (asi v roku 1442) kostol opevnili súvislou hradbou. Plnil funkciu opevneného farského kostola so stálou vojenskou posádkou. V časech tureckej expanzie mal plniť úlohu posledného opevneného bodu v meste po prípadnom prekročení hradieb Turkami. Býva striedavo ozna-

čovany ako hrad i zámok. Čiastočné archeologické výskumy (v 30. rokoch J. Eisner a V. Mencl, 1968 (Š. Schonweitzová), 1971–1972 (Z. Liptáková), 1985 (Š. Tóthová), 2000 (J. Labuda–M. Šimkovic). Pozri Labuda 1996, 361–369, tam i ďalšia literatúra.

Ilija – Sitno

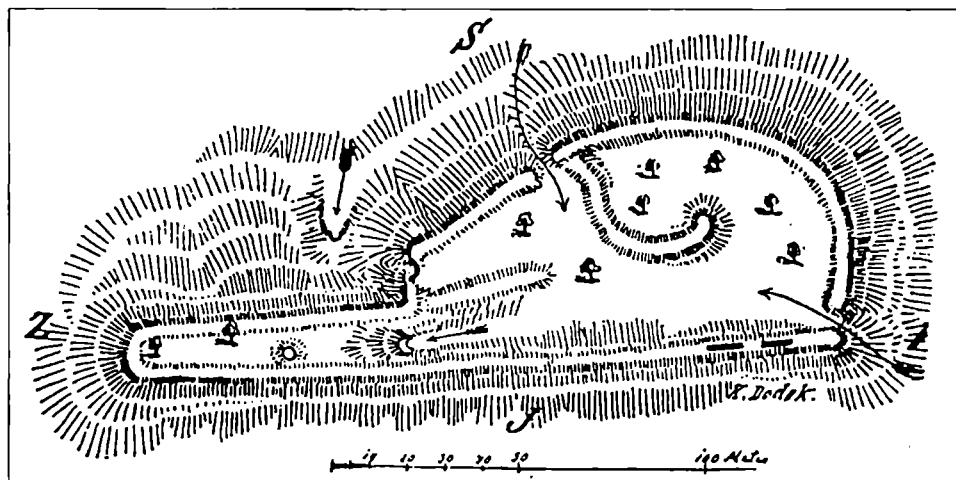
Najznámejší hrad a najvyšší vrchol Štiavnických vrchov (1 009 m). Kráľovský hrad postavený (12./13.–18. stor.) na východnej ostrožne Sitna, prístupný jedine od východu. Plnil funkciu ústredného bodu, kde sa „sústreďovali“ informácie o pohybe vojsk smerom k Banskej Štiavnici, ale aj ostatným mestám stredoslovenskej banskej oblasti. V čase tureckej expanzie, budované rozsiahle opevnenie na starších základoch pravekého valu a vrcholnostredovekého opevnenia. Kráľovské vojsko, refúgium pre okolité obyvateľstvo – osídlené terasy v 13.–15. stor. V 16. stor. sa ho zmocnil zbojnický rytier M. Balassa, v 18. stor. ho po opustení kuruckého vojska zničili kráľovi vojaci. Skúmaný už A. Kmeťom, 1964–1985 J. Truchlíkom, 1978 SBM v Banskej Štiavnici (Kmeť 1893, Labuda 1988).

Podhorie – Žakýlsky hrad

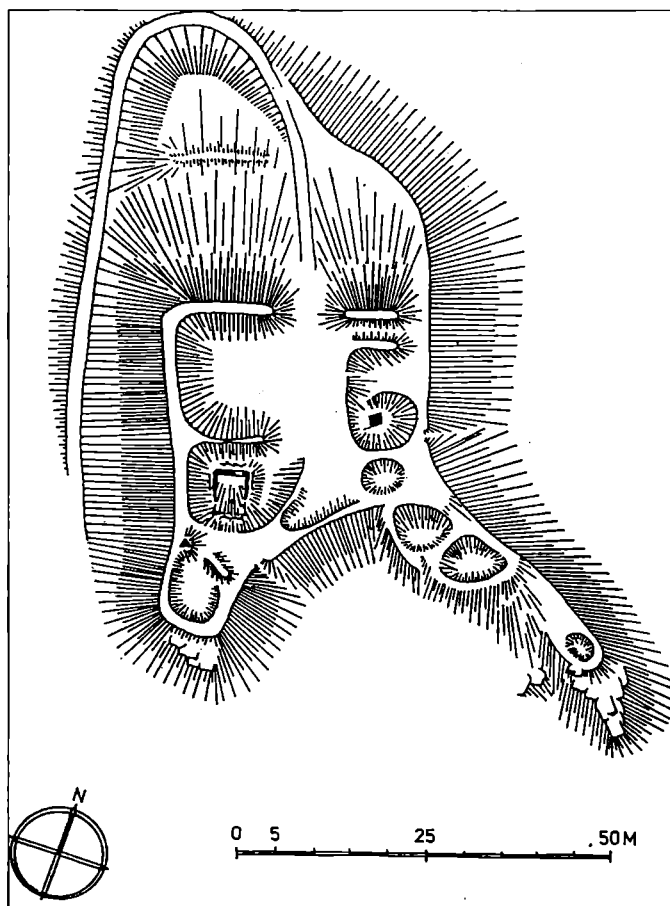
Kráľovský hrad (13.–15. stor.) takmer bez archívnych prameňov. Zalesnený kopec (811 m), prístupová cesta pretína pôvodnú priekopu s padacím mostom. Na vrchole zvyšky obvodového múra v pôdoryse (š. muriva 120cm), stopy po pivničných priestoroch. V lesnej blízkosti ložísk nerastov plnil zrejme obranné funkcie pri ich ochrane zo severnej strany štiavnického regiónu. Po vzniku mincovne v Kremnici (1328) zrejme zabezpečoval ochranu transportu rudy. V r. 1989 zber P. Mosného, keramika (aj biela z 13.–15. stor. Archeologický neskúmaný, zameral ho A. Kmeť (Kmeť 1924).

Rudno nad Hronom – poloha Hrádok

Nad ľavobočnou terasou Hrona postavili na kopci neveľký hrad (416 m), ktorého stavitelia sú neznámi (nezachovali sa archívne údaje). Jeho funkcia mohla spočívať jednak pri zabezpečovaní ciest smerom do banských miest (Banská Štiavnica, Pukanec), resp. smerom proti toku Hrona smerom na sever. Prieskum P. Mosný – nálezy 12.–13. stor.; archeologický výskum A. Ruttkay v r. 1985–1986, základy veže z lomového kameňa, hrúbka múra 180 cm, rozmery interiéru 600×600 cm; západne situovaný palác, cisterna. Datovanie – 12.–13. stor. Opísal ho A. Kmeť (Ruttkay 1986, Ruttkay 1987).

Obr. 5. Podhorie – Žakýlsky hrad. Pôdorys hradu z konca 19. stor. (podľa A. Kmeťa, 1893).

Obr. 6. Sklené Teplice – Pustý hrad. Pôdorys hradu.

Sklené Teplice – Pustý hrad

Nad dnešnou kúpeľnou obcou Sklené Teplice sa vypína neveľký hrad (629 m), ktorého počiatky výstavby sú neisté (pravdepodobne ho dal postaviť ostrihomský arcibiskup). Prvá zmienka o hrade je v r. 1456, kedy sa ho zmocnili Jiskrove vojská. V r. 1471 silne poškodený, r. 1489 kráľovnou obnovený. Zanikol v priebehu 17. stor., v 18. stor. použili múry na stavbu kostola. Išlo pravdepodobne o malý strážny hrad, ktorý nadviazal na obranný systém hradov, vedúcich do banských miest. Zameraný A. Kmeľom, zber P. Mosný (1985) – črepy zo 14.–16. stor. V r. 1991 ho jednoducho zamerl M. Bona (Bona 1991).

Šášovské Podhradie – hrad Šášov

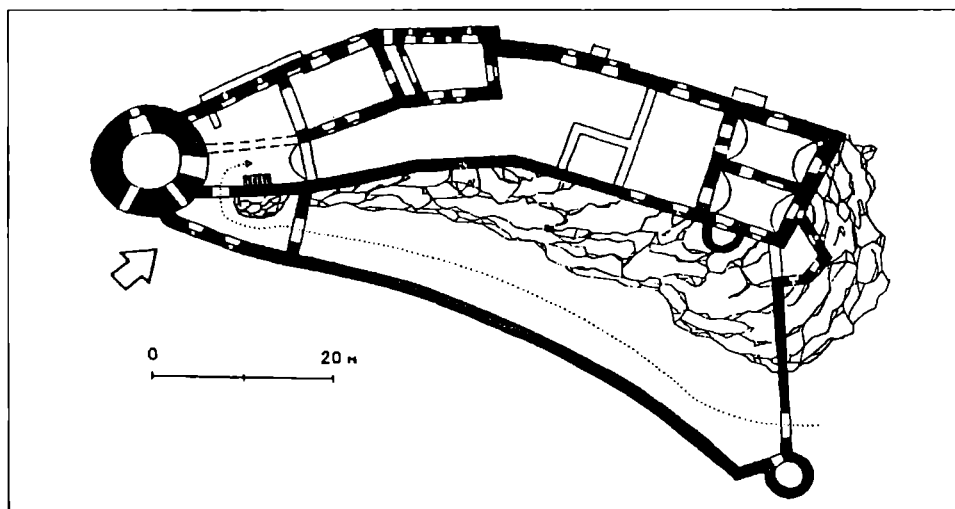
Na križovatke ciest popri Hrone, v smere na Kremnicu a Zvolen postavili v I. polovici 13. stor. hrad (368 m) bratia ostrihomského arcibiskupa. V porovnaní s ostatnými sledovanými hradmi sa zachovali podstatné nadzemné zvyšky. V priebehu existencie menil majiteľov – bol v rukách kráľovského dvora, feudálnej šľachty, v období svojej existencie 13.–17. stor. Od 18. stor. pustne. Mal zabezpečiť cestu vedúcu do vtedy prosperujúcej banskej oblasti Banskej Štiavnice, od 14. stor. aj do Kremnice. Archívne údaje o ňom spracoval P. Ratkoš (1978), archeologicky skúmaný (J. Hoššo). Rozpoznať možno valcovú vežu, palác, obvodové hradby, cisternu, vysunutú pevnosť s vežovitou obytnou stavbou (Hoššo 1981).

Tekovská Breznica – hrad Breznica

V bezprostrednej blízkosti obce sa nachádza hrad na vrchu Hrádok (440 m). Iniciátorom stavby bol pravdepodobne ostrihomský arcibiskup, prvá písomná zmienka o ňom pochádza z r. 1273 (falzifikát); prvá hodnoverná listina o ňom je z r. 1311, kde sa uvádza ako „castrum egrégium“ – významný hrad. Mal viacerých majiteľov, napr. bratrci, a už v r. 1546 nestál. Areál hradu má dve časti, oddelené od seba priekopou a valom. V hornej časti – horný hrad – sa nachádzal obytný palác, veža a opevnenie. Druhá časť tvorilo predhradie. Jeho existenciu možno datovať do obdobia 13.–16. stor. Pravdepodobne slúžil na upevnenie hraníc majetkov ostrihomského arcibiskupa. Archeologicky zatiaľ neskúmaný. Opísal ho A. Kmeť a posledne jednoducho zamerlal M. Bona (Bona 1991).

Zvolen – Pustý hrad

Hrad leží na samom severovýchodnom cípe Štiavnických vrchov – nad mestom Zvolen. Keďže je od r. 1992 každoročne skúmaný a náležite publikovaný V. Hanuliakom, nie je potrebné osobitne ho opisovať (Hanuliak 1993).

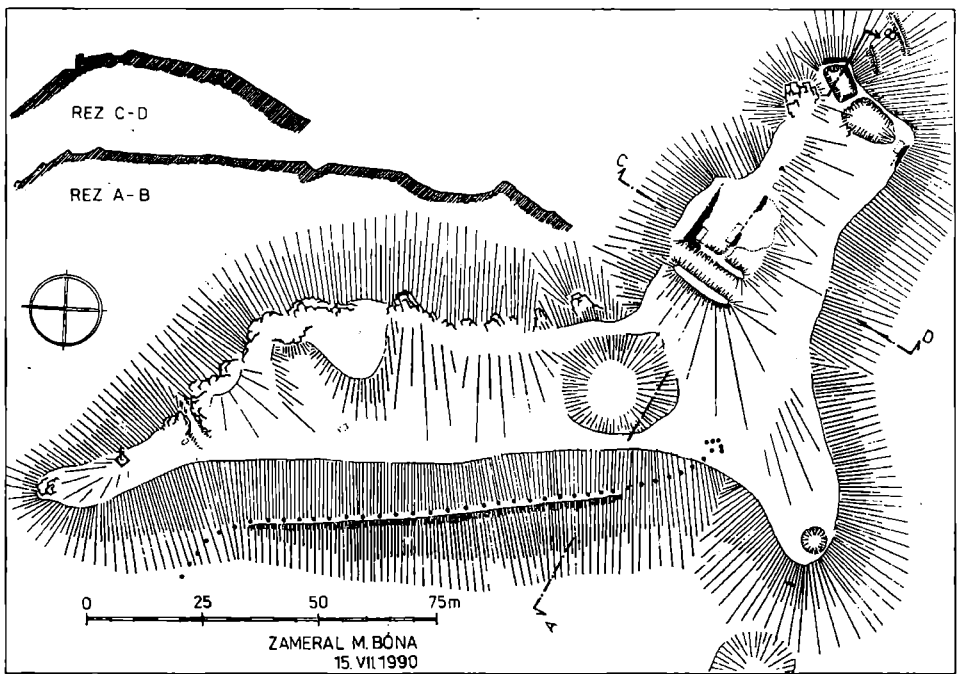

Obr. 7. Šášovské Podhradie – hrad Šášov. Pôdorys hradu (A. Flala).

Hrady sledovanej oblasti a ich vzájomné interakcie

Už v úvode tejto časti treba zdôrazniť, že pre exaktnejšie posúdenie vzťahov medzi jednotlivými hradmi chýba archívny výskum (resp. pre niektoré hrady sa nezachovali písomnosti) a rovnako absentuje archeologický výskum pri určitých hradoch (Sklené Teplice, Žakýlsky hrad, Tekovská Breznica, čiastočne skúmaný len v Rudne nad Hronom). Aj archeologický výskum, ktorý sa na ostatných lokalitách realizoval, zostal nedokončený alebo pretrváva. Napriek tomu možno dospieť za daného stavu k novým zisteniam.

V centrálnej časti Štiavnických vrchov sledujeme hrady, ktorých výstavbu inicioval panovník, pričom z chronologického hľadiska patria k najskôr postaveným hradom 12.–13. stor. K nim sa pridružuje na okraji Štiavnických vrchov postavený zvolenský Pustý hrad. Je to známy proces formujúcej sa stredovekej spoločnosti na širšom stredoeurópskom priestore (Durdík 1995, 331). Hrady tzv. Pohronskej cesty boli postavené výlučne po tatárskom vpáde a iniciovali ich predstavitelia šľachty a cirkvi s cieľom zabezpečiť si svoje hranice. Ich funkcia sa určite zmenila so zmenou vlastníckych vzťahov, keď napr. hrad získal

Obr. 8. Tekovská Breznica – hrad Breznica. Pôdorys hradu.

neskôr panovník. V takom prípade boli aj tieto hrady pri Hrone zapojené do ochrany komunikačných ciest, prechádzajúcich banským teritóriom. Zabezpečila sa tak ochrana vodných a suchých ciest. Niektoré fortifikácie predstavovali tzv. colné hrady.

Každý hrad mal svoje hospodárske zázemie. Hrady pri Hrone sa opierali o dávky k nim patriacich dedín, zaujímavá je príslušnosť dedín k šášovskému hradu. V oblasti hradov Žakýľ a Pustý hrad pri Sklených Tepliciach sa pôvodne nachádzalo niekoľko osád, ktoré sú dnes už zaniknuté (napr. Nádejovo, Vydrica). Tieto, ale aj existujúce osady Repište, Sklené Teplice, Teplá, Žakýľ, Močiar patrili k hospodárskym článkom spomenutých hradov.

Neveľký pôdorys hradov dokazuje ich správnu, resp. vojenskú funkciu. V čase tureckého nebezpečenstva boli do systému obrany zapojené všetky hrady, kde osobitú úlohu zohral hrad na Sitne. Keď na tento ústil signálny informačný systém od juhu (Čabraď, Bzovík, Krupina, Levice), tak viditeľnosť takmer na všetky hrady pohoria zabezpečila okamžitú pohotovosť. Na tento systém kolektívnej obrany nepriamo poukazuje príklad existencie Jednoty stredoslovenských banských miest (založenej v r. 1388), kde ťažiskovú úlohu medzi mestami zohrala vojenská obrana a vzájomná informovanosť.

Zvláštne postavenie v tomto systéme obrany mali hrady v Banskej Štiavnici, ktoré mali hlavne zabezpečovať ochranu obyvateľov, banskej dane (urbury) a zároveň slúžiť ako správne sídlo, predsa len boli signálne prepojené so Sitnom a okolitými hradmi. Nie je náhoda, že hrad Staré mesto sa stal hlavným terčom útoku kastelána levického hradu a jágerského biskupa v r. 1442, pretože tu sa koncentrovali sídelné a depozitné (ruda) zložky. Jedinečná správa z Mestskej knihy Banskej Štiavnice z r. 1443 hovorí o tom, ako v tomto roku silné zemetrasenie zničilo viaceré hrady v širšom regióne (ŠOKA). V tejto súvislosti je zaujímavý poznatok nemeckých kolegov z oblasti Saska, kde každé významnejšie sídlisko montánneho charakteru malo v okolí hrad, resp. tento bol priamo v intraviláne baníckej aglomerácie (Schwabenicky 1996, 11).

Na tomto mieste treba zdôrazniť zvláštne postavenie hradu na Starom meste, ktorý mal

hlavnú funkciu v zabezpečení mesta od najzraniteľnejšieho miesta zo severu a severovýchodu (Jankovič 1967). Bolo tu sídlo kráľovského úradníka, no najmä tu boli lokalizované obydlia baníkov s výrobnými zariadeniami. Aj tento hrad bol prepojený so Sitnom a Žakýlskym hradom. V polovici 15. stor. budujú obranný systém zámockého kostola na dnešnom Starom zámku, ktorý prebral časť pôvodnej funkcie z Glanzenbergu (obrana mesta, útočisko pre waldbürgerov), pretože sídlo kráľovského úradníka sa prenieslo do samostatne opevneného areálu v meste (dnešný Kammerhof). Poškodený hrad na Starom meste bol čiastočne opravený a jeho poloha využitá v časoch tureckej expanzie (Jankovič 1967, Labuda 2000).

Literatúra

- BÓNA, M., 1990: Hrad Breznica nad Tekovskou Breznicou. Rkp.
BÓNA, M., 1990: Pustý hrad nad Sklenými Teplicami (tiež ako Červený hrad Teplice). Rkp.
HANULIAK, M., 1998: Komunikácie Slovenska z 10.–13. stor. v kontexte trás vojenských akcií. AH 23, Brno, s. 233–244.
HANULIAK, V., 1993: Historicko-archeologický výskum Pustého hradu pri Zvolene. AH 18, Brno, s. 160–167.
HANULIAK, V., 2001: Materiálne doklady remeselníckych dielní na Pustom hrade, AH 26, Brno, s. 185–191.
HOŠŠO, J., 1981: Archeologický výskum hradu Šášov a zámku v Kremnici. AH 6, s. 457–465.
JANKOVIČ, V., 1967: O starom meste v Banskej Štiavnici. In: Zborník SNM 61, História 7, Martin, s. 73–90.
KMEŤ, A., 1893: Veleba Sitna. In: Tovaryšstvo. Ružomberok.
KMEŤ, A., 1924: Sitno a čo z neho vidieť. In: Život A. Kmeťa, zv. I, Bojnice, s. 124–203.
LABUDA, J., 1988: Stredoveké osídlenie Sitna. In: Stredné Slovensko 7, Banská Bystrica, s. 269–293.
LABUDA, J., 1996: Starý zámok v Banskej Štiavnici – výsledky archeologických výskumov. AH 21, Brno, s. 361–369.
LABUDA, J., 2000: Pozoruhodné nálezy zo Starého mesta v Banskej Štiavnici. AH 25, Brno, s. 7–24.
MALYUSZ, E., 1922: Túroc megye kialakalása. Budapest, s. 14–15.
MARSINA, K., 1990: Banskoštiavnické mestské a banské právo. In: Banské mestá na Slovensku, zborník, Žiar nad Hronom, s. 13–35.
RATKOŠ, P., 1978: Z dejín mesta a osád Žiaru nad Hronom za včasného a rozvitého feudalizmu. Dejiny Žiaru nad Hronom, Martin, s. 18–41.
RUTTKAY, A., 1986: Stredoveký hrad na vrchu Ivankov pri Rudne nad Hronom. AVANS v r. 1985, Nitra, s. 208–210.
RUTTKAY, A., 1987: Výskum v Rudne nad Hronom. AVANS v r. 1986, Nitra, s. 94–95.
SCHWABENICKY, W., 1996: Beziehungen zwischen Burgen und Bergbau im sächsischen Erzgebirge. In: Burgenforschung aus Sachsen 9, Weissbach, s. 9–29.
ŠTEFFEK, I., 1964: Prírodné pomery banskoštiavnického okolia. In: Banská Štiavnica, Banská Bystrica, s. 11–29.
ZREBENÝ, A., 1978: Osídlenie Stredného Pohronia do I. polovice 14. stor. so zreteľom na osídlenie banskoštiavnickej oblasti. Rkp.

Zusammenfassung

Die Burgen im Gebirge Štiavnické vrchy – ihre Funktion und ihre gegenseitige Wirkung

Aus dem Titel dieses Beitrags könnte man ableiten, daß die mittelalterlichen Burgen auf dem Gebiet des heutigen Gebirge Štiavnické vrchy eine eigenartige Gruppe von spezifischen befestigten Sitzen darstellen, die ihre eigene Entwicklung hatte. Es war nicht der Fall, wenn auch einige von diesen Burgen mit Rücksicht auf die Edel- und Buntmetalllager im Zentraltteil des Gebirges die spezifische Entwicklung und Aufgabe hatten.

Es handelt sich um folgende Lokalitäten – Banská Štiavnica-Staré mesto (Altstadt), Banská Štiavnica-Starý zámok (Alte Burg), Ilija – Sitno, Podhorie – Burg Žakýl, Rudno nad Hronom – die Lage Hrádok, Sklené Teplice – Pustý hrad (Wüste Burg), Šášovské Podhradie – Burg Šášov, Tekovská Breznica – Burg Breznica, Zvolen – Pustý hrad (Wüste Burg). Keine von diesen Burgen knüpfte an das ältere Brugsystem aus der Zeit Großmährens an, da was die mittelalterliche Entwicklung betrifft in ihnen, einschl. der bekanntesten von ihnen – Pustý Hrad bei Zvolen, keine Funde aus der Zeit vor dem 12. Jh. entdeckt wurden (Hanuliak 2001).

Im Zentraltteil des Gebirges Štiavnické vrchy befaßten wir uns mit den Burgen, deren Bau der Herrscher initiierte, wobei die ältesten im 12.–13. Jh. gebaut wurden. Dazu gehört auch Pustý hrad (Wüste Burg) bei

Zvolen am Rande dieses Gebirges. Diese Formung der mittelalterlichen Gesellschaft kennen wir im breiteren mitteleuropäischen Raum (Durdík 1995, 331). Die Burgen auf dem Weg am Fluß Hron („Pohronská cesta“) wurden ausschließlich nach dem Einfall der Tataren auf die Anregung der Adelligen und Repräsentanten der Kirche gebaut, und zwar mit dem Ziel, die Grenze ihres Gebiets zu schützen. Die Funktion dieser Burgen änderte sich gewiß mit der Änderung der Eigentumsverhältnissen, wenn z. B. die Burg später der Herrscher gewann. Dann wurden auch diese Burgen am Hron in den Schutz der Wege im Bergbauterritorium eingegliedert. Auf diese Weise wurde der Schutz der trockenen Wege und auch der Wasserstraßen gelöst. Als Befestigung dienten auch die sog. Zollburgen.

Jede Burg hatte ihr eigenes wirtschaftliches Hinterland. Die Burgen am Hron stützten auf die Abgaben aus den zu ihnen gehörenden Dörfern. Interessant ist die Zugehörigkeit der Dörfer zur Burg Šášov. Auf dem Gebiet der Burgen Zakýl und Pustý hrad (Wüste Burg) bei Sklené Teplice befanden sich ursprünglich einige Siedlungen, die heute schon verwüstet sind (z. B. Nádejovo, Vydrica). Diese aber auch die bestehenden Siedlungen Repište, Sklené Teplice, Teplá, Žakýl, Močiar stellten die wirtschaftlichen Elemente der erwähnten Burgen dar.

Der nicht große Grundriß dieser Burgen beweist ihre Verwaltungs-, bzw. militärische Funktion. In der Zeit der türkischen Gefahr wurden ins Verteidigungssystem alle Burgen eingegliedert, eine besondere Rolle spielte die Burg auf dem Berg Sitno. Hier mündete das Signalsystem vom Süden (Čabrad, Bzovík, Krupina, Levice) und die Sichtbarkeit zu allen Burgen des Gebirges hat die sofortige Bereitschaft gewährleistet. Auf dieses Kollektivverteidigungssystem weist indirekt das Vorhandensein vom Verein der mittelslowakischen Bergbaustädte auf (gegründet im J. 1388), dessen Hauptaufgabe die militärische Verteidigung und die gegenseitige Informierung war.

Eine Sonderstellung in diesem Verteidigungssystem nahmen die Burgen in Banská Štiavnica ein. Sie sollten vor allem ihre Einwohner und die Bergbausteuer (Urbura) schützen und zugleich als Verwaltungssitz dienen. Sie waren doch im Signalsystem mit Sitno und mit Burgen in der Umgebung verbunden. Es ist kein Zufall, daß die Burg Staré Mesto zum Hauptziel des Angriffs vom Kastellan der Leviceer Burg und Bischof von Eger im J. 1442 wurde, weil sich hier Residenz- und Depositenfaktoren (Erz) konzentrierten. Eine einzigartige Nachricht im Stadtbuch von Banská Štiavnica aus dem J. 1443 spricht davon, daß in diesem Jahre ein starkes Erdbeben mehrere Burgen in der breiteren Region zerstörte (ŠOKA). In diesem Zusammenhang ist auch die Erkenntnis der deutschen Kollegen aus Sachsen interessant. Hier hatte jede bedeutsame Siedlung mit dem Montancharakter in ihrer Umgebung eine Burg, oder die Burg befand sich direkt innerhalb der Bergbaugglomeration (Schwabenicky 1996, 11).

Jetzt ist die Sonderstellung der Burg in Staré mesto zu betonen, deren Hauptaufgabe war, die Stadt an der am meisten verletzbarsten Stelle vom Norden und vom Nordosten (Jankovič 1967) zu schützen. Hier befand sich der Sitz des Königsbeamten, aber vor allem wurden hier die Wohnungen der Bergleute mit Erzeugungsanlagen lokalisiert. Auch diese Burg war mit Sitno und mit der Burg Žakýl verbunden. In der Hälfte des 15. Jhs. wurde das Verteidigungssystem der Burgkirche in der heutigen Lokation Starý zámok aufgebaut, das einen Teil der ursprünglichen Funktion vom Glanzenberg (Verteidigung der Stadt, Zufluchtsort für Waldbürger) übernahm, weil der Sitz des Königsbeamten in das selbständig befestigte Areal in der Stadt (der heutige Kammerhof) verlegt wurde. Die beschädigte Burg in Staré mesto wurde teilweise repariert und ihre Lage wurde in der Zeit der türkischen Expansion ausgenutzt (Jankovič 1967, Labuda 2000).

Abbildungen:

1. Burgen in Štiavnické vrchy mit der Bezeichnung der einzelnen Burgen.
2. Banská Štiavnica auf der Gravierung von J. T. della Martin aus dem J. 1764 (SBM B. Štiavnica). 1 – Staré mesto (Glanzenberg), 2 – Starý zámok.
3. Banská Štiavnica-Staré mesto. Lage 1 – archäologisch erforscht in den Jahren 1981–1999.
4. Ilija – Sitno. Grundriß der Burg aus den 90-er Jahren des 19. Jhs. (1) und 70-er Jahren des 20. Jhs. (2).
5. Podhorie – Burg Žakýl. Grundriß der Burg aus dem Ende des 19. Jhs. (Nach A. Kmeť, 1893).
6. Sklené Teplice – Pustý hrad. Grundriß der Burg.
7. Šášovské Podhradie – Burg Šášov. Grundriß der Burg (A. Fiala).
8. Tekovská Breznica – Burg Breznica. Grundriß der Burg.